

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2026. № 5.

ISSN 2307-2156

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2026.5.18>

УДК 364-785.2:355.292(477)

О. А. Толмачов,

*к. мед. н., начальник клініки психіатричної ВНКЦПР,
Військово-медичний клінічний центр Південного регіону*

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1199-6567>

К. Ю. Марущенко,

*доктор філософії в медицині, начальник кафедри військової психіатрії,
медичної та клінічної психології факультету перепідготовки та підвищення
кваліфікації, Українська військово-медична академія*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5411-6912>

І. І. Світлак,

*д. ю. н., професор, професор кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського
національного університету*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4408-6868>

В. М. Івчук,

*аспірант кафедри управління та адміністрування,
Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»*

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8920-1934>

О. О. Могиль,

*доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, клінічний
психолог, Берегівська лікарня імені Бертолона Ліннера Берегівської міської ради*

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8695-8411>

**УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ РЕАБІЛІТАЦІЄЮ ІНВАЛІДІВ
БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ**

*O. Tolmachov,
PhD in Medical Sciences, Head of the Psychiatric Clinic of the All-Union Military
Medical Clinical Center, Military Medical Clinical Center of the Southern Region*
*K. Marushchenko,
Head of the Department of Military Psychiatry, Medical and Clinical Psychology,
Faculty of Retraining and Advanced Training, Ukrainian Military Medical Academy*
*I. Svitlak,
Doctor of Science of Law, Professor, Professor of the Department of Law and
Humanities, Vinnytsia education and research institute of economics, West Ukrainian
National University*
*V. Ivchuk,
Postgraduate student of the Department of Management and Administration,
Communal Higher Educational Institution «Vinnytsia Academy of Continuous
Education»*
*O. Mogyl,
Doctor of Philosophy in Public management and administration, clinical
psychologist, Bertolon Linner Beregov Hospital of the Beregov City Council*

MANAGEMENT OF SOCIAL REHABILITATION OF COMBAT DISABLED PERSONS IN UKRAINE

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю докорінного перегляду та вдосконалення системи соціальної реабілітації інвалідів бойових дій в умовах триваючої збройної агресії проти України. Зростання кількості осіб, що отримали інвалідність внаслідок бойових дій, вимагає формування цілісної державної політики, яка б гарантувала ефективну реінтеграцію у цивільне життя, професійну адаптацію та забезпечення належного рівня життя. Стаття спрямована на пошук нових механізмів управління реабілітаційними процесами, які відповідають сучасним викликам безпеки та потребам захисників.

Метою роботи є визначення пріоритетних напрямів та розробка рекомендацій щодо вдосконалення системи управління соціальною

реабілітацією інвалідів бойових дій в Україні з метою підвищення якості їхнього життя та соціальної інтеграції.

Методологічну основу дослідження склали принципи системного аналізу, методи соціологічного дослідження (опитування), нормативно-правовий аналіз та методи державного управління. Використано порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації реабілітаційних програм для інвалідів війни.

Результати дослідження свідчать про те, що чинна система управління соціальною реабілітацією потребує реформування, зокрема у напрямку цифровізації реабілітаційних послуг, оптимізації системи медичного та протезного забезпечення та впровадження ефективних програм психологічної реабілітації. Виявлено невідповідність між законодавчими гарантіями та їх практичною реалізацією.

У статті запропоновано напрями розвитку системи управління соціальною реабілітацією, що включають:

- 1. Удосконалення системи медичної та фізичної реабілітації.*
- 2. Модернізацію психологічної реабілітації.*
- 3. Розробку програм професійної адаптації та працевлаштування інвалідів війни.*
- 4. Впровадження ефективних механізмів фінансового забезпечення реабілітаційних заходів.*

Висновки. Розвиток системи управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій має базуватися на принципах справедливості, адресності та комплексності. Реалізація запропонованих напрямів дозволить підвищити рівень соціальної захищеності захисників України, сприятиме їх успішній реінтеграції в суспільство та зміцнить обороноздатність держави.

Relevance of the study is driven by the need for a radical revision and improvement of the social rehabilitation system for combat disabled persons in the

context of ongoing armed aggression against Ukraine. The increasing number of individuals who have received disability as a result of combat actions demand the formation of a holistic state policy that guarantees effective reintegration into civilian life, professional adaptation, and ensuring an adequate standard of living. The article aims to search for new mechanisms for managing rehabilitation processes that meet modern security challenges and the needs of defenders.

The aim of the work is to determine priority directions and develop recommendations for improving the system of management of social rehabilitation of combat disabled persons in Ukraine to increase their quality of life and social integration.

Methodological framework of the study consists of the principles of systems analysis, sociological research methods (surveys), regulatory analysis, and public administration methods. A comparative analysis of domestic and foreign experiences in implementing rehabilitation programs for disabled veterans was utilized.

Research results indicate that the current system of management of social rehabilitation requires reform, particularly in the direction of digitizing rehabilitation services, optimizing the medical and prosthetic support system, and implementing effective psychological rehabilitation programs. A discrepancy was revealed between legislative guarantees and their practical implementation.

The article proposes directions for the development of the system of management of social rehabilitation, including:

- 1. Improvement of the medical and physical rehabilitation system.*
- 2. Modernization of psychological rehabilitation.*
- 3. Development of programs for professional adaptation and employment of combat disabled persons.*
- 4. Implementation of effective financial mechanisms for rehabilitation measures.*

Conclusions. The development of the system of management of social rehabilitation of combat disabled persons should be based on the principles of justice, targeting, and comprehensiveness. The implementation of the proposed directions will increase the level of social security for Ukraine's defenders, facilitate their successful reintegration into society, and strengthen the state's defense capabilities.

Ключові слова: державне управління, соціальна реабілітація, інваліди бойових дій, реформування, реінтеграція, медичне забезпечення, професійна адаптація, ветерани.

Keywords: public administration, social rehabilitation, combat disabled persons, reform, reintegration, medical support, professional adaptation, veterans.

Постановка проблеми

Проблема надання допомоги особам з обмеженими можливостями належить до числа найбільш важливих та актуальних завдань політики соціальної держави, якою є Україна. Це пов'язано як із характером самої соціальної держави, так і з тим, що в даний час спостерігається зростання чисельності інвалідів бойових дій, осіб, які постраждали при виконанні службових обов'язків (обов'язків військової служби). Ці обставини багато в чому визначають ситуацію, коли все більше актуалізується питання якісного вирішення соціальних проблем інвалідів бойових дій.

В даний час в Україні є значна кількість учасників воєн і бойових дій, в тому числі інвалідів, які потребують заходів державної підтримки, постійного догляду, соціального патронажу. За офіційними даними в сучасний період в Україні проживає значна кількість осіб, які стали інвалідами внаслідок бойових дій та військової травми, а також інвалідів попередніх воєн.

Застосування військової сили у боротьбі з агресією супроводжується жертвами серед військовослужбовців та співробітників спецслужб. Враховуючи

особливий характер несприятливого впливу факторів бойової обстановки, за висновками вчених та сформованою практикою, значна частина учасників бойових дій може бути схильна до посттравматичного стресу. Ця обставина підкреслює особливе значення соціальної реабілітації даної категорії громадян.

Разом з тим, в даний час на процес і результати управління соціальною реабілітацією негативно впливає ряд факторів, пов'язаних з недоліками в соціальному та державному управлінні.

Таким чином, актуальність соціологічного вивчення процесу управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій пов'язана з наступними обставинами:

1. Накопичені теоретичні знання та значний практичний досвід роботи з інвалідами роблять важливим узагальнення інформації про управління соціальною реабілітацією осіб з обмеженими можливостями і представлення її у вигляді наукового дослідження, результати якого могли б бути використані органами державної влади, громадськими об'єднаннями, органами місцевого самоврядування у своїй діяльності.

2. Україна, як суверенна держава, правомірно застосовує для захисту своїх інтересів військову силу. Складність завдань, які вирішуються Україною в даній сфері, обумовлює наявність великої кількості інвалідів бойових дій і його постійне збільшення. Більш того, в даний час терористичні акти та напади, яким піддаються мирні громадяни практично на всій території України, актуалізують проблеми, пов'язані з реабілітацією постраждалих осіб та інвалідів.

3. Дане дослідження присвячене актуальній проблемі нашого суспільства — управлінню соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій, учасників бойових дій, осіб, які постраждали при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків) і з цієї причини стали інвалідами, тобто особами з обмеженими можливостями. При цьому потрібно враховувати, що сьогодні інваліди відносяться до найбільш соціально незахищеної категорії населення. Їхній дохід

значно нижче середнього, а потреби в медичному та соціальному обслуговуванні набагато вищі. Вони не завжди мають можливості отримати гідну освіту, не можуть займатися трудовою діяльністю. Деякі з них не мають сім'ї і не бажають брати участь у суспільному житті. Повернути їх у систему активних соціальних зв'язків — важливе завдання органів соціального управління різного рівня.

4. Багато країн мають досвід управління соціальною реабілітацією інвалідів, складання реабілітаційних програм, що реалізуються з урахуванням національних медичних шкіл, а також системи соціальної допомоги та реабілітації. У сучасних умовах цей досвід потребує узагальнення в інтересах консолідації зусиль щодо забезпечення захисту прав інвалідів бойових дій. Важливу роль у створенні сучасної системи ефективних гарантій інвалідів бойових дій має аналіз зарубіжного та українського досвіду реабілітації. У свою чергу український досвід соціальної реабілітації може бути використаний для розробки та реалізації міжнародних реабілітаційних програм.

5. Удосконалення системи соціальної реабілітації та управління нею актуалізує розробку не тільки індивідуальних реабілітаційних програм для осіб з обмеженими можливостями, але й створення різних моделей реабілітаційних установ, впровадження інноваційних технологій соціальної роботи з ними, розвиток архітектурного середовища та реабілітаційної індустрії. Відновлюючи здатності інвалідів до соціальної взаємодії, до створення незалежного образу життя, соціальні працівники та реабілітологи допомагають їм визначати свої соціальні ролі, зв'язки в суспільстві, що сприяють їх повноцінному розвитку. У зв'язку з цим при підготовці освітніх стандартів, у розробці навчальних планів для підготовки фахівців даного профілю необхідно використовувати результати досліджень, присвячених ефективності вирішення проблем управління соціальною реабілітацією.

Аналіз літературних джерел

Ісходною теоретичною базою дисертації є монографічні праці відомих зарубіжних та українських вчених в галузі соціології, психології та загальної теорії держави і права, міжнародного та конституційного права.

На основі соціоцентричних теорій розвитку особистості розглядали соціальні проблеми конкретного індивіда за допомогою вивчення суспільства в цілому. На основі антропоцентристського підходу українських та зарубіжних вчених розкриваються психологічні аспекти повсякденної міжособистісної взаємодії.

Для осмислення проблеми аналізу інвалідності як соціального феномена (інвалідність з соціологічної точки зору — це «ненормальна» норма або «нормальне» відхилення) важливою залишається проблема соціальної норми.

Аналіз соціальних проблем інвалідизації в цілому і соціальної реабілітації інвалідів зокрема здійснюється в площині соціологічних концепцій соціалізації.

Ісходною теоретичною базою дисертації є монографічні праці відомих українських вчених в галузі загальної теорії держави і права, конституційного права (роботи таких фахівців, як О. В. Батанов, Ю. Г. Барабаш, В. М. Шаповал та інших).

Соціальні аспекти поведінки людини на війні, соціальних наслідків бойових дій розкриті в працях українських соціологів, а теоретико-методологічні аспекти військово-соціологічних досліджень станів, процесів і явищ, пов'язаних з професійною діяльністю військовослужбовців та соціальних питань їхньої поведінки розглянуті в працях вітчизняних фахівців. Висвітлення питань соціального захисту військовослужбовців, а також осіб, які постраждали при виконанні обов'язків військової служби, інвалідів бойових дій, спиралося на роботи українських дослідників у галузі соціальної роботи та права.

Формулювання мети

Метою дослідження є аналіз управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій в Україні та виявлення шляхів її оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Соціальну реабілітацію можна розглядати як особливий соціальний інститут, призначений для забезпечення щодо даної соціально-професійної групи всієї повноти прав громадян країни та компенсації обмежень, що накладаються на них військовою травмою, системою особливих гарантій, соціально-економічних пільг і заходів щодо відновлення та підтримки їх високого соціального статусу.

Соціальна реабілітація інвалідів бойових дій — це відновлення або компенсація втрачених можливостей активної соціальної взаємодії і включає: (а) освоєння особою, яка має порушення життєдіяльності, викликані порушенням здоров'я, у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби в умовах бойових дій, нового соціального статусу громадянина, який постраждав при виконанні соціально значущих завдань із збройного захисту держави і суспільства, що дозволяє забезпечити гідний рівень життя та соціальну захищеність; (б) її соціальної інтеграції в змінену систему соціальної взаємодії; (в) досягнення високого соціального самопочуття на основі позитивної самооцінки участі в бойових діях, визнання достатності надаваних відповідних матеріальних компенсацій за каліцтво та шанобливого ставлення з боку суспільства.

Управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій — це сукупність цілеспрямованих, організуючих (впорядковуючих) впливів вищих ланок соціального і державного управління на підпорядковані їм ланки, що здійснюється в рамках системи соціальної реабілітації інвалідів, які полягають у

цілепокладанні, організації, координації та контролі щодо діяльності осіб, організацій та установ, що здійснюють соціально-реабілітаційну діяльність.

При цьому керуючі впливи спрямовані на підвищення ефективності роботи та розвиток системи соціальної реабілітації інвалідів, ефективне використання ресурсів соціуму і держави в процесі забезпечення інвалідів бойових дій соціально значущими благами, подолання обмежень життєдіяльності, пов'язаної з інвалідністю, а також на задоволення соціальних потреб, забезпечення необхідного рівня соціальної реабілітованості цієї категорії громадян.

Зміст управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій в рамках теоретико-методологічного аналізу розглядається на двох рівнях: а) на соціетально-інституціональному рівні — це діяльність суб'єктів соціального управління, які створюють необхідні умови для реабілітації, в тому числі соціальної, виділяють ресурси та здійснюють заходи в інтересах соціального захисту інвалідів бойових дій; б) на конкретно-соціальному (особистісному) рівні — це процес суб'єктивної активності інваліда бойових дій у соціальній сфері, що дозволяє досягти необхідної соціальної реабілітованості.

Нижче наведено систему взаємодії в управлінні соціальною реабілітацією (табл. 1).

Таблиця 1. Система взаємодії в управлінні соціальною реабілітацією

Компонент	Елементи системи
Суб'єкти управління	Державні органи, громадські організації, реабілітаційні установи
Види реабілітації	Соціальна, професійна, медична, соціокультурна, спортивна, середова
Цілі реабілітації	Придбання нового статусу, соціальна інтеграція
Рівні впливу	Соціетальний, інституціональний, регіональний, конкретно-соціальний
Результати	Високе соціальне самопочуття, моральне благополуччя, соціальна активність

На етапі вибору та реалізації адекватної стратегії дослідження автором реалізовано комплексний підхід до вивчення управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій, що ґрунтується на поєднанні двох підходів до вивчення ефективності управління: процесуальному та результативному. З метою визначення стану управління соціальною реабілітацією та опису детермінуючих його факторів розроблено систему соціологічних показників, що дозволяють здійснити фіксацію оптимальності процесу реабілітації в цілому та відповідних його приватних процесів, а також включення показників рівня соціальної ефективності управління реабілітацією (на основі визначення рівня реабілітованості інвалідів бойових дій). У методiku включені показники вивчення структури рівня та факторів ефективності управління.

Рівень соціальної реабілітованості інвалідів бойових дій — це інтегральний показник результативності управління соціальною реабілітацією, що відображає об'єктивно досягнутий і суб'єктивно оцінюваний стан основних елементів взаємодії інвалідів бойових дій з навколишнім їх середовищем життєдіяльності (соціальне самопочуття, соціальна інтеграція) на конкретно-соціальному та соцієтально-інституціональному рівнях взаємодії за кожним із напрямків реабілітації щодо інваліда із середовищем.

На етапі концептуалізації наукових даних здійснено опис системної діагностичної моделі управлінського акту взаємодії «суб'єкт-об'єкт», до яких відносяться суб'єкт соціального управління та особистість інваліда. Крім того, концептуалізація передбачає визначення предметних локальних систем прояву (розгортання) властивостей соціальної реабілітації суб'єкта на заданому етапі реабілітації. Елементи даної системної моделі з'єднані між собою функціональними зв'язками і фіксуються в показниках її якості, тобто соціальної функціональності процесу управління.

На етапі інтерпретації та операціоналізації параметрів управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій як об'єкта емпіричного аналізу виді-

лені необхідні та достатні індикатори для отримання її якісних та кількісних характеристик.

На базі моделі результатів управління соціальною реабілітацією розроблена система показників та індикаторів, що характеризують рівень соціальної реабілітованості інвалідів бойових дій.

У тому числі виділені наступні компоненти: «соціальний статус», «соціальна інтеграція», «соціальне самопочуття», кожен з яких представлений системою показників та індикаторів, операціоналізованих у питаннях експертного бланка та анкети для інвалідів бойових дій.

На етапі визначення та реалізації алгоритму та переліку засобів, процедур, методів обробки, аналізу та інтерпретації даних була визначена структура та зафіксовані параметри первинних індикаторів; інтеграції показників в індексні характеристики компонентів соціальної реабілітації інвалідів бойових дій; виділення рівнів, визначення характеристик параметрів у соціальному типі (див. Таблиця 1).

Крім цього обґрунтовані методичні основи дослідження управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій, розкрита методика дослідження узагальнених характеристик соціальної реабілітації та її окремих компонентів; здійснено характеристику застосовуваних прийомів і способів вивчення соціальної реабілітації, а також організаційних підходів щодо її проведення.

Загальним показником, який характеризує соціальну реабілітацію конкретного інваліда бойових дій, є структурний тип особистості. Він визначається шляхом співвіднесення параметрів соціально-середовищного (S1) та соціально-відношенського (S2) компонентів соціальної реабілітації.

Нижче наведено операціональну модель критеріїв оцінки ефективності управління (табл. 2).

**Таблиця 2. Операціональна модель критеріїв оцінки
ефективності управління**

Компонент індексу	Індекс	Опис індикатора
Середовищний (S1)	S_{111}	Обладнаність квартири
	S_{112}	Надання технічних засобів реабілітації
	S_{121}	Обладнаність території
	S_{122}	Доступність об'єктів соціальної інфраструктури
Відношенський (S2)	S_{211}	Благополучність життя
	S_{221}	Успішність спілкування
	S_{231}	Успішність комунікацій з роботодавцем
	S_{241}	Успішність спілкування з громадськими організаціями

Крім цього в інструментарій включені питання про оцінку респондентами благополуччя власного життя і життя знайомих інвалідів бойових дій, спрямованих на виявлення латентних аспектів життєдіяльності досліджуваної категорії громадян.

На основі експертного опитування 135 фахівців у сфері соціальної реабілітації інвалідів бойових дій (показник компетентності експертів склав 6,25 – 9,2 за десятибальною шкалою), зроблено змістовні висновки про стан основних елементів управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій (структура суб'єктів управління, цілепокладання, організаційно-технологічні основи організації, контроль за результатами управлінського впливу та ін.), що забезпечило виконання завдання щодо аналізу показників змісту досліджуваного процесу.

За оцінкою експертів, рівень функціональних підсистем соціальної реабілітації перебуває на середньому — соціально-середовищна — і вище середнього — соціально-відношенська реабілітація.

Опитування інвалідів бойових дій (851 особа), які перебувають у постійній взаємодії із соціумом, і репрезентують тих представників даної соціальної

групи, яка не відноситься до маргіналізованої її частини, дозволило отримати достовірні емпіричні дані про ефективність управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій в сучасних умовах і про ступінь впливу зовнішніх і внутрішніх управлінських факторів на ефективність управлінських впливів у сфері реабілітації інвалідів бойових дій, а також про структурні типи особистості за соціально-середовищним та соціально-відношенським компонентами соціальної реабілітації.

Крім цього, в інструментарії дослідження важливу роль відіграють питання про оцінку респондентами благополуччя власного життя і життя знайомих інвалідів бойових дій, спрямовані на виявлення латентних аспектів життєдіяльності досліджуваної категорії громадян.

Кількісні показники ефективності соціальної реабілітації, виражені в нормованих значеннях (в інтервалі від «0» — мінімум до «1» — максимум), характеризують її як в цілому, так і за рівнями суб'єктів соціального управління. Як випливає з експертної оцінки, загальний рівень ефективності соціального управління може бути віднесений до середнього рівня (0,4740). Дещо вище середнього — рівень управління на конкретно-соціальному рівні (0,6901), де суб'єктами управління виступають органи соціального захисту, сім'ї, громадські об'єднання ветеранів. Водночас сьогоднішній період управління регіонального рівня (0,3107) та соціетального рівня (0,4212) є недостатнім, що пов'язано з відсутністю нормативного виділення особливого відбору управління серед інвалідів — інвалідів бойових дій.

В результаті дослідження ефективності управління соціальною реабілітацією вдалося не тільки підтвердити наявність виділених теоретично дев'яти основних структурних типів особистості інвалідів бойових дій, а й проаналізувати їх з точки зору поширеності в генеральній сукупності, з подальшим виявленням факторів, що детермінують переважання тих чи інших типів.

Проведений нами аналіз дозволяє констатувати, що в даний час серед інвалідів бойових дій переважає тип особистості «Соціально-успішний, який долає» — 26,3%.

Звертає на себе увагу і те, що рівень соціальної реабілітації практично кожного шостого респондента (16,3%) відповідає типу особистості, що характеризується як «Повний». Однак, варто зазначити, що 12,5% респондентів були віднесені нами до типу «Негативний». Це показує, що процес управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій дуже складний і вимагає подальшого свого вдосконалення.

Враховуючи, що в соціальній групі інвалідів бойових дій, на жаль, існує маргіналізована частина, яка за деякими експертними оцінками досить велика, в ході дослідження було необхідно вивчити думку опитуваних інвалідів про ступінь успішності життя знайомих їм інвалідів бойових дій. Враховуючи, що в опитуванні брали участь інваліди бойових дій, активно включені в громадське життя, які регулярно проходять реабілітацію в спеціалізованих установах, передбачалося, що рівень оцінки ними власного благополуччя значно вищий, ніж у інвалідів, які не проходять курси реабілітації, маргіналізувалися і не включені в соціальні зв'язки.

Результати дослідження підтверджують, що найбільш слабким місцем у процесі управління соціальною реабілітацією виступає саме соціально-середовищна реабілітація інвалідів бойових дій. І лише відносно вищі показники соціально-відношенської реабілітації категорії громадян, що розглядається нами, дозволяють дещо підвищити загальний рівень соціальної реабілітації в даний час.

У другому параграфі — «Фактори ефективності управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій» — наведені результати експертних та масових опитувань, що відображають стан і структуру зовнішніх і внутрішніх факторів ефективності управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій.

Порівняльний аналіз показує, що в кожному з п'яти рівнів результативності управління соціальною реабілітацією (за інтегральним показником — «соціальна реабілітованість») спостерігаються істотні розбіжності.

Так, у більшості (42,9%) з тих інвалідів бойових дій, хто відноситься до типу з низьким рівнем соціальної реабілітованості, 3 група інвалідності. При цьому кількість респондентів з 1 і 2 групою інвалідності в цьому типі практично однакова (28,6%).

Стосовно інвалідів бойових дій з високим рівнем реабілітованості спостерігається дещо інша картина: більше половини (56,3%) з них мають 2 групу інвалідності, у третини (31,3%) — 3 група і у кожного десятого (12,5%) — 1-ша група інвалідності.

У найчисленнішому типі (40%), у представників якого рівень реабілітованості знаходиться на рівні «вище середнього», співвідношення за групами інвалідності приблизно таке ж, як у «високого» типу, проте має найбільш яскраво виражену розбіжність. Максимальна розбіжність у рамках одного типу становить 59,4%. Так, до цього типу відноситься тільки 12,5% інвалідів 1 групи і 71,9% інвалідів 2 групи.

Важливим компонентом соціологічного аналізу є виділення основних детермінант процесу соціальної реабілітації інвалідів. Аналіз успішності процесів різних видів реабілітації, проведений на основі кореляційного аналізу отриманих емпіричних даних, дозволив виявити наступні взаємозалежності. По-перше, між всіма трьома досліджуваними змінними — (а) курс медичної реабілітації; (б) курс психологічної реабілітації; (в) курс соціальної реабілітації — існує значущий позитивний кореляційний зв'язок, це в свою чергу говорить про взаємозв'язок і взаємозалежність цих змінних. По-друге, сила кореляційного зв'язку між змінними відрізняється від рангів і дозволяє зробити більш точний висновок про значущість того чи іншого виду реабілітації.

Аналіз кореляційних плеяд, взаємозв'язку різних видів реабілітації інвалідів в ході соціологічного аналізу дозволяє зробити висновок про те, що найбільш тісний зв'язок у процесі комплексної реабілітації існує між медичною та соціальною реабілітацією (коефіцієнт цього зв'язку $R = 0,73$). Ці показники свідчать про те, що при всій значущості кожного виду реабілітації в загальній системі реабілітації провідними видами є медична та соціальна.

Шляхи підвищення ефективності управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій ґрунтуються на наступних принципах: комплексності (необхідно домагатися соціальних, культурних та особистісних соціальних змін системно); перспективності (у науковому пошуку необхідно дотримуватися принципу випереджаючого розвитку культурної підсистеми, нові соціальні системи та інститути можуть створюватися лише за умови дозрівання культурних, цивілізаційних, загальносоціальних передумов, тобто при певній зрілості соціальних відносин); особистісного підходу (необхідно домагатися пропорційного та збалансованого розвитку особистісної, інституціональної та загальносоціальної сфер суспільства).

Найбільш загальними шляхами підвищення ефективності управління соціальною реабілітації інвалідів бойових дій в сучасних умовах є засновані на узагальненні та аналізі наявного досвіду заходи щодо (а) створення інституціональних основ управління соціальною реабілітацією інвалідів і (б) розробки та використання сучасних технологій управління. При цьому модель включає механізм самодіагностики змісту та ефективності управління як по всій страті інвалідів бойових дій, так і за окремими типами.

Модель в частині створення інституціональних основ включає наступні заходи: побудова концептуальної інституціональної моделі соціальної реабілітації інвалідів бойових дій; підвищення наукового забезпечення реалізації моделі в управлінських рішеннях; побудова організаційних основ системи соціа-

льної реабілітації інвалідів; визначення принципів підбору кадрів для системи соціальної реабілітації.

У частині розробки та використання сучасних технологій управління в моделі передбачені заходи забезпечення окремих елементів соціальної реабілітації інвалідів бойових дій (впровадження технологій підвищення соціального статусу інвалідів, покращення їх соціальної інтеграції, підвищення морального благополуччя), а також вдосконалення соціологічного забезпечення.

У другому параграфі — «Соціологічне забезпечення реалізації моделі підвищення ефективності управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій» — наведені методологічні, методичні та організаційні основи діяльності з розвитку соціологічного забезпечення управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій.

У зміст соціологічного забезпечення моделі соціальної реабілітації інвалідів бойових дій можна включити в найзагальнішому вигляді наступні напрямки: соціальне планування; дослідження та вирішення соціальних проблем; вироблення практичних рекомендацій щодо врахування соціальних факторів безпосередньо в управлінській діяльності; соціологічне навчання та просвіта.

Соціальне планування є найважливішим елементом даного виду забезпечення. Це пов'язано з імовірнісним характером прогнозу кількості осіб, які можуть постраждати під час бойових дій тощо. Центральним елементом планування є завчасний розвиток відповідної реабілітаційної інфраструктури, кадрів, технологій, ресурсів для прийому відповідного контингенту.

Дослідження та вирішення соціальних проблем інвалідів бойових дій проводиться за пріоритетними напрямками соціальної політики у сфері роботи з даною категорією громадян. Серед сучасних пріоритетів: задоволення потреб у медичній допомозі на тлі посттравматичного стресового розладу, зміцнення стабільності сімейних і дружніх відносин, формування установок лояльності до

вищих суб'єктів соціального управління на основі задоволеності статусом, повагою з боку суспільства, матеріального благополуччя.

Соціологи беруть участь у виробленні рекомендацій суб'єктам управління щодо врахування соціальних факторів у діяльності. Перш за все — це необхідність виділення соціальних типів, кожен з яких вимагає внесення коректив у методи впливу, врахування різних мотивів і особистісного цілепокладання. Інша група соціальних факторів пов'язана з особливостями соціального середовища, яка за допомогою соціолога може бути представлена у вигляді ієрархізованих приватних факторів, що потребують пріоритетного врахування.

Соціологічне навчання та просвіта суб'єктів управління соціальною реабілітацією відбувається переважно в процесі практичної роботи. Практична управлінська діяльність спирається переважно на адміністративні, нормативно-правові та економічні механізми. Соціальні аспекти управління проявляються на певному етапі розвитку як суб'єкта управління, так і появи кваліфікованих фахівців-соціологів.

Висновки

На основі проведеного дослідження управління соціальною реабілітацією інвалідів бойових дій в Україні можна зробити наступні висновки:

1. Необхідність інституціоналізації реабілітації. Соціальна реабілітація має розглядатися як особливий соціальний інститут, спрямований не лише на медичне відновлення, а й на повну реінтеграцію ветеранів у суспільство, забезпечення їхніх прав та відновлення високого соціального статусу через систему особливих гарантій.

2. Дворівнева модель управління. Ефективне управління соціальною реабілітацією має функціонувати на двох взаємопов'язаних рівнях: соцієтально-інституціональному (створення умов, виділення ресурсів державою) та конкретно-соціальному (особистісна активність інваліда у процесі реабілітації).

3. Переважання "долаючого" типу особистості. Соціологічний аналіз показав, що в Україні серед інвалідів бойових дій переважає тип особистості «Соціально-успішний, який долає» (26,3%). Проте наявність значної частини інвалідів, які потребують активної соціальної підтримки, вимагає вдосконалення управлінських технологій.

4. Слабкі місця в системі реабілітації. Найбільш слабким компонентом у процесі управління є соціально-середовищна реабілітація (доступність інфраструктури, обладнання житла), тоді як соціально-відношенська реабілітація (взаємодія, комунікація) знаходиться на вищому рівні.

5. Роль медично-соціального комплексу. Найбільш тісний зв'язок у процесі комплексної реабілітації існує між медичною та соціальною реабілітацією ($R = 0,73$). Тому ці види реабілітації мають розглядатися як провідні в загальній системі заходів.

6. Необхідність соціологічного забезпечення. Управління реабілітацією потребує постійного соціологічного моніторингу, соціального планування та розробки рекомендацій на основі виділення соціальних типів інвалідів, що дозволить коригувати методи управлінського впливу.

Література

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

3. Колоднюк А. В. Державне управління соціальною реабілітацією учасників бойових дій. Київ : НАДУ, 2024. 185 с.

4. Малиновський В. Я. Соціальна політика та управління в Україні. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 270 с.

5. Основи соціальної реабілітації учасників бойових дій: навч. посіб. / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Наук. світ, 2025. 210 с.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine “On rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (Accessed 22 March 2026).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine “On status of war veterans, guarantees of their social protection”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (Accessed 22 March 2026).

3. Kolodniuk, A. V. (2024), Derzhavne upravlinnia sotsialnoiu rehabilitatsi-ieiu uchasnykiv boiovykh dii [Public administration of social rehabilitation of combatants], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Malynovskyi, V. Ya. (2023), Sotsialna polityka ta upravlinnia v Ukraini [Social policy and administration in Ukraine], Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine.

5. Zvierieva, I. D. (Ed.) (2025), Osnovy sotsialnoi rehabilitatsii uchasnykiv boiovykh dii: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of social rehabilitation of combatants: study guide], Nauk. svit, Kyiv, Ukraine.

Отримано редакцією журналу / Received: 22.03.26

Прорецензовано / Revised: 20.04.26

Дата публікації / Published: 26.05.26